

"راهکارهای اجتماعی تقویت ضعف ایمان در خانواده از منظر قرآن"

فاطمه ابوالقاسم‌زاده^۱

چکیده

یکی از مهم‌ترین دلایل انحراف بشر ضعف ایمان است. انسان موجودی اجتماعی است و در اجتماع رشد می‌کند و خانواده اولین و اصلی‌ترین نهاد اجتماعی است. تقویت ضعف ایمان افراد خانواده از اهمیت بالایی برخوردار است. این پژوهش در صدد بررسی راهکارهای اجتماعی تقویت ضعف ایمان در خانواده از منظر قرآن در ابعاد اعتقادی - رفتاری است که به روش توصیفی - تحلیلی انجام یافته است. در بعد اعتقادی به بررسی رعایت حقوق دیگران و نیز ایجاد زمینه تقوی و حیا و وفای به عهد در خانواده می‌پردازد و در بعد رفتاری نقش امر به معروف و نهی از منکر، فروتنی در برابر دیگران، محبت به فرزند، پذیرفتن مسئولیت اعمال فرزندان و گذشت و دوری از بحث و جدل را مورد بررسی قرار می‌دهد.

کلیدواژه

ضعف ایمان، اجتماع، خانواده، تقوا

۱ - سطح ۲، حوزه علمیه زینبیه میانه

مقدمه

پس از پذیرش اصول اعتقادی اسلام، مهم‌ترین وظیفه کسب تقواست. کسب تقوا عبادتی است که به امر پروردگار صورت می‌گیرد که خشنودی وی را هم در پی خواهد داشت. در آیات و روایات بر کسب تقوی بسیار سفارش شده است. قرآن تقوا را بهترین توشه برای آخرت و بهترین فرد را با تقواترین فرد معرفی می‌نماید. ازدواج و تشکیل خانواده، ایمان و تقوای زوجین را حفظ می‌کند. خانواده به عنوان کانون اصلی زندگی انسان دارای اهمیت ویژه‌ای در ساختن شخصیت انسان است. اگر زن و مرد به عنوان پدر و مادر بتوانند دستورات اسلام را در این کانون به کار گیرند، این هسته مرکزی زندگی اجتماعی، سرشار از مهربانی و شادابی می‌شود که موجب استحکام آن می‌گردد. طبق آیات قرآن شقاوت و سعادت هر خانواده بستگی به میزان ایمان آن خانواده دارد چون ایمان، سبب پایبند بودن اعضای خانواده به همدیگر است. تربیت نادرست دینی و توجه نداشتن به اعتقادات دینی فرزندان توسط والدین موجب می‌شود که آنها در انجام وظایف دینی خود دچار سستی شوند، همچنین خانواده مهم‌ترین عامل جلوگیری از ناهنجاری‌های اجتماعی است. با توجه به آسیب‌هایی که افراد جامعه به آن مبتلا هستند می‌توان دریافت که این ناهنجاری‌ها نشانه ضعف ایمان است، از این رو برای اصلاح جامعه باید از اصلاح خانواده شروع کرد و عواملی را که موجب ضعف ایمان در خانواده می‌شوند را شناسایی کرده و راهکارهای تقویت ضعف ایمان را بیابیم.

اهمیت پرداختن به موضوع تقویت ضعف ایمان در خانواده آن است که، ایمان یکی از اساسی‌ترین و اصلی‌ترین علل برای داشتن زندگی سالم است. خانواده‌ای که از نعمت ایمان محروم باشد همیشه در معرض آسیب‌های جدی خواهد بود. این عامل در عصر حاضر بسیار ضعیف شده و نهاد خانواده را دچار بحران‌های زیادی کرده است به همین علت بحث در مورد تقویت ضعف ایمان در خانواده امری ضروری و لازم است.

سابقه مباحث مربوط به راهکارهای تقویت ضعف ایمان در خانواده از زوایای مختلف قابل بررسی است. کتاب «تعلیم و تربیت در اسلام» نوشته «مرتضی مطهری» خانواده را بعنوان مهم‌ترین رکن تربیت افراد جامعه در مسیر ایمان می‌داند. کتاب «خانواده در اسلام» نوشته «حسین مظاهری» به بررسی معیارهای اسلامی در خصوص خانواده موفق می‌پردازد. کتاب «نظام خانواده در اسلام» نوشته «حسین انصاریان» به بررسی مقوله تقوای الهی در خانواده و

افزایش ایمان افراد در سایه خانواده می‌پردازد. «ربانی تبار» در پایان نامه خود با عنوان «راهکارهای پیشگیری از گناهان اجتماعی از منظر قرآن» به بررسی عوامل لازم برای رسیدن به چنین آرمانی پرداخته و «غضنفری» در بررسی «راهکارهای ایجاد و تقویت باور به معاد از دیدگاه قرآن» به این نتیجه رسیده که برای ایجاد و تقویت معاد باوری از قرآن سه دسته راهکار بینشی، گرایشی، رفتاری قابل استنباط است.

پژوهش حاضر با روش توصیفی- تحلیلی به بررسی راهکارهای اجتماعی تقویت ضعف ایمان در خانواده از منظر قرآن پرداخته و این راهکارها را از بعد اعتقادی - رفتاری مورد بررسی قرار می‌دهد. در بعد اعتقادی مقوله دوری از محرّمات و انجام عمل صالح در برخورد با دیگران را مطرح کرده و بیان می‌کند که در نظام تربیت اسلامی مبنا بر امانت‌داری و انجام تکلیف است که در این مسیر افراد و امکانات باید بطور صحیح در جهت موازین شرعی به کار گرفته شوند. در زمینه رعایت حقوق دیگران به بیان اهمیت این مقوله می‌پردازد و بیان می‌کند که نه تنها اثرات اجتماعی و اخروی برای فرد در پی دارد بلکه اثراتی را نیز بر نسل فرد خواهد گذاشت. همچنین به بررسی زمینه ایجاد تقوا و حیا در خانواده پرداخته و انواع حیا را بیان کرده و رعایت حیا در افراد خانواده را موجب تقویت ضعف ایمان می‌داند سپس وفای به عهد را به عنوان راهکار دیگری مطرح کرده و آن را پایه و اساس بنیان خانواده بیان می‌کند. در بعد رفتاری، اقامه امر به معروف و نهی از منکر در خانواده را یکی از مباحث مهم می‌داند که در تقویت ضعف ایمان در خانواده راهگشاست، سپس فروتنی اعضای خانواده را به عنوان راهکاری دیگر مطرح می‌کند و بیان می‌کند که در این راستا خانواده باید به اموال و فرزندان به چشم هدیه‌ای از طرف خداوند نگاه کند نه اینکه اموال و اولاد را مایه فخر خود بداند، همچنین پذیرفتن مسئولیت اعمال فرزندان نیز یکی از راهکارهایی است که برای افزایش ضعف ایمان در خانواده ارائه شده و فرزندان را نیمه پنهان شخصیت والدین بیان می‌کند. یکی دیگر از راهکارها، محبت به فرزندان است که در سیره ائمه (علیهم‌السلام) بر ابراز محبت به فرزندان بسیار تأکید شده است و در نهایت دوری از بحث و جدل بیان شده که پرهیز از کلمات تحریک‌آمیز در ارتباط کلامی در میان اعضای خانواده و عدم تحمیل اراده بر طرف مقابل را یکی دیگر از راهکارهای تقویت ضعف ایمان در خانواده می‌داند.

۱- راهکارهای اجتماعی - اعتقادی

۱-۱- دوری از محرمات و انجام عمل صالح در برخورد با دیگران

خداوند متعال در قرآن اهمیت تربیت فرزند توسط پدر و مادر را با پندهای لقمان به فرزندش درباره انجام عمل صالح و دوری از محرمات در تعامل با دیگران اینگونه بیان می کند: «وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ»^۱ متکبرانه روی از مردم برمگردان و در زمین با ناز و غرور راه مرو همانا خداوند هیچ خودپسند خودفروشی را دوست ندارد.

با توجه به آیات مربوط به تربیت فرزند می توان به این نتیجه رسید که هدف، تربیت قرآنی و رابطه با خداست که ارتباط با دیگران را هم به دنبال خواهد داشت. مبنای نظام تربیتی اسلام انجام تکلیف و خدمت رسانی است و در این راه افراد باید در جهت موازین شرعی و به طور صحیح حرکت کنند. یکی از مهم ترین راهکارها برای تقویت ضعف ایمان، آموزش فرزندان در خانواده برای ورود به اجتماع و ارتباط صحیح با دیگران است. در این مورد می توان در سیره معصومین (علیهم السلام) به نامه امیرالمومنین (علیه السلام) به فرزندش امام حسن (علیه السلام) اشاره کرد که می فرماید: در ارتباط خود با مردم خود را میزان قرار ده و آنچه را که برای خود می پسندی برای دیگران هم بپسند، به دیگران ستم نکن همانطور که ستم را برای خود نمی پسندی و به دیگران احسان کن همانگونه که دوست داری به تو احسان شود.^۲

۱-۲- رعایت حقوق دیگران

در سیره معصومین (علیهم السلام) به رعایت حقوق افراد در جامعه نسبت به یکدیگر توصیه شده است که تقویت چنین روحیه ای موجب ثبات نظام اجتماع می شود و افراد جامعه برای همدیگر مفید واقع می شوند. یکی از ویژگی های مفید بودن افراد برای یکدیگر از منظر معصومین (علیهم السلام) داشتن رفتار خوب با دیگران است و این امر محقق نمی شود مگر اینکه فرد به اصول اسلامی

۱- لقمان ، ۱۸

۲ - سید رضی، نهج البلاغه، ترجمه دشتی، نامه ۳۱

ایمان داشته باشد. اسلام، ایمان را هم زیر بنای جامعه سالم و هم ضامن سلامتی و پایداری جامعه می‌داند.

در اسلام عدم رعایت حقوق دیگران و تضییع حق آنها اهمیت خاصی دارد. عدم توجه به حقوق دیگران اثرات و تبعات دنیوی و اخروی در پی دارد که بر نسل افراد هم اثر می‌گذارد. امام باقر (علیه السلام) با اشاره به آیه «... وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعَدَهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا»^۱ می‌فرماید: «شَرِكُ الشَّيْطَانِ مَا كَانَ مِنْ مَالٍ حَرَامٍ فَهُوَ مِنْ شَرِكَةِ الشَّيْطَانِ، وَ يَكُونُ مَعَ الرَّجُلِ حِينَ يُجَامِعُ، فَيَكُونُ نُطْفَتُهُ مَعَ نُطْفَتِهِ إِذَا كَانَ حَرَامًا...»^۲ همتای شیطان فرزندی است که از مال حرام به وجود می‌آید (چنین فرزندی در واقع) از مشارکت شیطان متولد شده است. گاه شیطان همراه مرد است تا اینکه آمیزش کند از این رو اگر مال حرام باشد فرزند از نطفه شیطان و نطفه مرد خواهد بود.

پیامبران در قرآن به عنوان الگوی ایمان و ایثار معرفی شده‌اند. خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا»^۳ اطعام طعام چیزی نیست، آن هم یک قرص نان جو، آنچه اهمیت دارد «عَلَى حُبِّهِ» است. آنچه در پیشگاه خداوند ارزش دارد و هیچ بشری نمی‌تواند آن را توصیف کند ایثار در راه خدا همراه با اخلاص است که آنچنان ارزشمند است که حتی در ترازوی عالم غیب قابل سنجش نیست و تنها نزد خداوند متعال سنجش می‌شود.^۴ مهم‌ترین عامل برای بیداری مردم از غفلت و اصلاح آنها از نظر اولیای الهی ایثار و از خود گذشتگی است. از آثار و نتایج ایمان، تعالی کمالات انسانی در جامعه و سربلندی نسل‌های آینده است. قرآن سه شرط برای ایثار و از خود گذشتگی بیان می‌کند. اول اینکه ایثار از چیزی که دوست دارید باشد، دوم اینکه پس از احسان به دیگران آزار نرسانید، و سوم، احسان و نیکی بی‌منت باشد «... لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى...»^۵

۱ - اسراء : ۶۴

۲ - مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۳، ص ۲۹۴

۳ - انسان : ۸

۴ - خمینی، صحیفه نور، ج ۱۶، ص ۱۹۸

۵ - بقره : ۲۶۴

الإِحْسَانِ إِلَيْهِ ، مُعَاقِبٌ عَلَى الْإِسَاءَةِ إِلَيْهِ»^۱ اما حق فرزندان این است که بدانی او از توست و با خوب و بدش در دنیا منتسب به توست بی‌گمان تو درباره آنچه برعهده‌ات است مانند تربیت صحیح او و راهنمایی او بسوی خداوند عزوجل و یاری کردنش به فرمانبرداری از خداوند مسئولیت داری پس در کار او همانند کسی عمل کن که می‌داند برای نیکی کردن به او پاداش می‌گیرد و بر بدی کردن بر او مجازات می‌شود.

۴-۲- مهرورزی و محبت به فرزندان

در سیره معصومین (علیهم‌السلام) بر محبت به فرزندان تاکید بسیاری شده است. اگر پدر و مادر در برخورد با کودکان صادقانه رفتار کنند و صفات پسندیده در کردار آن‌ها نمایان باشد کودکان هم از پدر و مادر الگو می‌گیرند. این روش در تربیت بسیار اهمیت دارد. ولی اگر گفتار و کردار پدر و مادر متفاوت باشد و صفات نکوهیده در رفتار آن‌ها دیده شود این صفات بتدریج در روح کودک رسوخ کرده و آثار زیان‌باری خواهد داشت. یکی از ملاک‌های ارزشی در سیره پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) پاسخ نیکو به لغزش افراد است تا بدین وسیله شرایط تربیتی برای آن‌ها فراهم شود. امیرالمومنین (علیه‌السلام) می‌فرماید: «أَصْلَحَ الْمُسِيءَ بِحُسْنِ فِعَالِكَ وَ دُلَّ عَلَى الْخَيْرِ بِجَمِيلِ مَقَالِكَ»^۲ زشتکار را با رفتار نیکوی خود اصلاح و با گفتار زیبایت بخوبی راهنمایی کن. همچنین درباره پاسخ نیک به افعال بد دیگران می‌فرماید: «الإِحْسَانُ إِلَى الْمُسِيءِ أَحْسَنُ الْفَضْلِ» نیکی کردن به بدی کننده نیکوترین احسان است.^۳

رابطه عاطفی بین والدین و فرزندان باعث می‌شود که فرزندان احساس سرخوردگی نکرده و دارای آرامش روانی و اعتماد به نفس شوند و این امر موجب شکوفایی استعدادها و جلوگیری از بروز ناهنجاری‌های اجتماعی و خانوادگی می‌شود. والدین باید توجه خود را معطوف فرزندانشان کنند تا به سفارش خداوند عمل کرده باشند. «يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ...»^۴ خداوند درباره فرزندان تا به شما سفارش می‌کند.

۱ - حرانی، تحف‌العقول عن آل الرسول (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، ص ۲۶۳

۲ - محمدی ری‌شهری، میزان‌الحکمه، ج ۱، ص ۱۱۲

۳ - تمیمی آمدی، غرر‌الحکم و درر‌الکلم، ص ۸۲

۴ - نسا: ۱۱

۲-۵- گذشت و دوری از بحث و جدل

یکی از دلایل اختلاف در خانواده‌ها وجود بگو و مگوهای زن و شوهر است که مخصوصاً در ابتدای زندگی مشترک بیشتر پیش می‌آید. امام هادی (علیه‌السلام) می‌فرماید: «بگومگو دوستی‌های طولانی را از بین می‌برد و رابطه محکم را به جدایی می‌کشانند و کمترین اثرش این است که هر کدام از دو طرف می‌خواهد بر دیگری پیروز شود و همین در پی پیروزی بودن مهم‌ترین عامل قطع رابطه است.»^۱

هر قدر زن و مرد همدیگر را بشناسند و درک کنند و عفو و اغماض به خرج دهند کم‌کم نزاع‌ها فروکش کرده و جای خود را به مهر و محبت و گذشت می‌دهد. گذشت موثرترین عامل در ایجاد الفت و محبت بین افراد است. خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَلَا تَسْتَوِی الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ»^۲ هرگز نیکی و بدی یکسان نیست. بدی را با نیکی دفع کن ناگاه همان کسی که میان تو و او دشمنی است گویی دوستی گرم و صمیمی است. اگر گذشت در دشمنی‌ها اینچنین اثر دارد پس در خانواده که اصولاً روابط دوستانه وجود دارد به شدت کارساز خواهد بود. گذشت، از ایمان و تقوای اعضای خانواده ناشی می‌شود. گذشت آموختنی است و والدین با گذشت خود باید آن را به فرزندان‌شان بیاموزند. رفتار و کردار مجادله‌آمیز زندگی را سخت می‌کند و آرامش را از بین می‌برد این با هدف اسلام از تشکیل خانواده منافات دارد. طرفین در بگو مگو سعی بر تحمیل نظرات خود بر دیگری را دارند و بدون توجه به حقانیت حرف‌های خود و اینکه سخنان‌شان چه مقدار با اصول اسلامی هم تراز است به جدال می‌پردازند. این امر از تقویت ضعف ایمان در خانواده جلوگیری می‌کند.

۱ - الحوائی، نزهه‌الناظر و تنبیه‌الخاطر، ص ۱۳۹

۲ - فصلت: ۳۴

نتیجه

در تبیین راهکارهای اجتماعی تقویت ضعف ایمان در خانواده از منظر قرآن یکی از مباحث مهم، انجام عمل صالح و دوری از محرّمات در تعامل با دیگران است چرا که هدف در تربیت قرآنی رابطه با خدا و حرکت به سوی اوست. در نظام تربیتی اسلام مبنای رعایت حقوق دیگران و جلوگیری از تضییع حق مردم است. در این مسیر افراد و امکانات باید بطور صحیح و بر طبق موازین شرعی به کار گرفته شود. راهکار دیگر ایجاد زمینه حیا و تقوا در خانواده است بدین ترتیب به بررسی انواع حیا پرداخته و بیان شده که رعایت حیا و تقوا موجبات تقویت ضعف ایمان در خانواده را فراهم می‌کند. وفای به عهد به عنوان راهکار دیگری مطرح شده. وفای به عهد در بین زوجین و والدین و فرزندان براساس دیدگاه اسلام پایه و اساس خانواده را تشکیل می‌دهد زیرا منشاء ازدواج و تشکیل خانواده در اسلام همین عهدهاست. بنابراین خانواده‌ای که به عهد و پیمان‌های خویش وفا نمی‌کند خانواده ایمانی به شمار نمی‌آید. اقامه امر به معروف و نهی از منکر در خانواده راهکار دیگری برای تقویت ضعف ایمان در خانواده است. وجود تواضع بین اعضای خانواده هم یکی دیگر از این راهکارهاست که برای افزایش ضعف ایمان بیان شده. خانواده‌ای که به فرزندان و اموال خود به چشم هدیه‌ای از طرف خداوند نگاه می‌کنند با انفاق مال خود عمل صالح انجام داده و ایمان خود را افزایش می‌دهند و برعکس خانواده‌ای که به مال و فرزندان خود فخر می‌کنند مصداق مختال فخور هستند که دارای ایمانی ضعیف می‌باشند.

پذیرفتن مسئولیت اعمال فرزندان هم از دیگر راهکارهایی بود که برای افزایش ضعف ایمان در خانواده ارائه شد. در صورتی که میان حرف و عمل والدین فاصله زیادی باشد دیگر والدین الگوی مناسبی برای فرزندان خود نخواهند بود. یکی دیگر از این راهکارها محبت به فرزندان و رفتار نیک با آنهاست. در سیره ائمه (علیهم‌السلام) به ابراز محبت به فرزندان تأکید بسیاری شده چون که والدین اولین مربیان کودکان خود هستند بنابراین رفتار والدین در رفتار فرزندان موثر خواهد بود و اگر رفتارشان متعادل و توأم با محبت باشد موجبات رشد اجتماعی و عزت نفس در کودکان را فراهم می‌آورد.

دوری از بحث و جدل و دوری از کلمات تحریک‌آمیز در بین افراد خانواده و تحمیل نکردن نظر خود به طرف مقابل یکی دیگر از راهکارهای اجتماعی تقویت ضعف ایمان در خانواده است.

منابع

قرآن

نهج البلاغه

کتاب عربی

- ۱- ابن بابویه، محمد بی علی، من لایحضره الفقیه، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین قم، قم، ۱۴۱۳ هجری قمری
- ۲- الحلوانی، حسین بن نصر، نزهه الناظر و تنبيه الخاطر، مدرسه امام مهدی (عج)، قم، ۱۴۰۸ هجری قمری
- ۳- حرانی، ابومحمد حسن بن علی بن الحسین بن الشعبه، تحف العقول عن آل الرسول، نشر اسلامی جامعه مدرسین قم، قم، ۱۳۶۳
- ۴- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، آل البيت لاحیا التراث، قم، ۱۴۱۶ هجری قمری
- ۵- طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، اندلس العالمیه، بیروت، ۱۴۰۳ هجری قمری
- ۶- عیاشی، محمد بن مسعود، تفسیر العیاشی، المطبعه العلمیه، تهران، ۱۳۸۰
- ۷- مجلسی، شیخ محمدباقر بن محمدتقی، بحار الانوار، بیروت، موسسه الوفا، ۱۴۰۳ هجری قمری
- ۸- نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، موسسه آل البيت لاحیا التراث، بیروت، ۱۹۸۷ میلادی

کتاب فارسی

- ۱- انصاریان، حسین، نظام خانواده در اسلام، امبیها، تهران، ۱۳۷۵
- ۲- باقی زاده، رضا، مسئولیت شناسی (آشنایی با سبک زندگی اسلامی)، زائر، قم، ۱۳۹۲
- ۳- تمیمی آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و درر الکلم، ترجمه خوانساری، پیام علمدار، قم، ۱۳۸۸
- ۴- خمینی، روح الله، مجموعه رهنمودهای حضرت امام خمینی (صحیفه نور)، موسسه تنظیم و

نشر آثار امام خمینی، تهران، ۱۳۶۱

- ۵- قرائتی، محسن، تفسیر نور، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، تهران، ۱۳۸۶
- ۶- قرشی، سید علی‌اکبر، قاموس قرآن، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۴۱۲ هجری قمری
- ۷- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، مترجم آیت‌الله کمره‌ای، اسوه، تهران، ۱۳۸۲
- ۸- مجلسی، شیخ محمدباقر بن محمدتقی، توحید مفضل، بقیه‌الله، قم، ۱۳۸۸
- ۹- محمدی ری‌شهری، محمد، میزان‌الحکمه، دارالحدیث، تهران، ۱۳۸۹
- ۱۰- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۷۴
- ۱۱- معصومی، مسعود، احکام روابط زن و مرد، بوستان کتاب، تهران، ۱۳۸۳